

UKRAIŃSKA EMIGRACJA POLITYCZNA W POWIECIE PIOTRKOWSKIM W LATACH 1920–1939

Po podpisaniu w 1921 roku traktatu pokojowego w Rydze, na terenie Polski znalazło się 20 tysięcy ukraińskich żołnierzy atamana Petlury. Ukraińscy żołnierze zostali umieszczeni w obozach na terytorium całego kraju. Jednym z miejsc internowania był Piotrków Trybunalski, w którym w maju 1921 roku przebywało 546 żołnierzy. Obóz internowania został zlikwidowany w listopadzie 1921. Zwolnieni z obozu żołnierze powracali na Ukrainę Sowiecką, albo wyjeżdżali do innych krajów. Około 100 weteranów wojny z Rosją Sowiecką zdecydowała się pozostać w Piotrkowie. Jako emigranci polityczni stanęli przed potrzebą organizacji codziennego życia. Najważniejszymi problemami emigrantów było znalezienie pracy oraz zachowanie swojej tożsamości narodowej.

Słowa kluczowe: Emigracja ukraińska; żołnierze; cudzoziemcy.

Zakończenie działań wojennych w wojnie polsko-bolszewickiej oraz klęska planów federacyjnych obozu piłsudczykowski oznaczyły dla armii Ukraińskiej Republiki Ludowej będącej sojusznikiem Wojska Polskiego w wojnie 1920 roku utratę możliwości dalszej skutecznej walki militarnej o niepodległość swojego kraju. Klęska oddziałów ukraińskich walczących samotnie z bolszewikami po podpisaniu przez Polskę 18 października 1920 roku rozejmu z bolszewicką Rosją, stawiała przed polskimi władzami konieczność rozwiązania problemu żołnierzy armii URL, która po rozbiciu przez Armię Czerwoną przekroczyła w dniu 21 listopada 1921 roku granicę na Zbruczu znajdując się tym samym na terytorium zajęтым przez Wojsko Polskie [1]. Tym samym na obszarze odrodzonej Polski znalazło się ok. 20 tys. Ukraińców, głównie oficerów i żołnierzy, ale także urzędników oraz kobiet i dzieci [2].

W początkowym okresie przybywających na ziemię polskie uchodźców rozmieszczono po ich uprzednim rozbrojeniu w rejonie Romanowego Sioła i Klebanówki, jednak ze względu na trudności aprowizacyjne oraz warunki sanitarne występujące w tych rejonach koncentracji, rozpoczęto przenosić internowanych do ośrodków położonych w centralnej oraz zachodniej części

kraju [3]. Jednym z miejsc, w którym rozlokowano internowanych żołnierzy armii URL był Piotrków Trybunalski, do którego została skierowana, w porównaniu z innymi miejscowościami (Wadowice, Łańcut, Kalisz, Aleksander Kujawski) niewielka liczba ukraińskich weteranów wojny 1920 roku.

Według Zbigniewa Karpusa opierającego się na danych z Ministerstwa Spraw Wojskowych liczba internowanych żołnierzy ukraińskich skierowanych do Piotrkowa wynosiła w lutym 1921 roku zaledwie 372 osoby, co czyniłoby z Piotrkowa, obok Częstochowy, gdzie internowanych zostało 240 osób [4] najmniejszy ośrodek osiedlenia żołnierzy atamana Petlury. Liczba ta nie była jednak liczbą stałą i ulegała na przestrzeni czasu znaczącym wahaniom osiągając w maju 1921 roku 546 internowanych żołnierzy [5]. Do takich samych wniosków doszedł Robert Potocki, badający kwestię idei restytucji Ukraińskiej Republiki Ludowej w latach 1920–1939, według którego w maju 1921 na terenie Piotrkowa i powiatu piotrkowskiego skoncentrowanych zostało 546 żołnierzy URL [6]. Ustalenia obu badaczy potwierdza znajdujący się w piotrkowskim archiwum protokół w sprawie utworzenia kaplicy dla potrzeb internowanych żołnierzy petlurowskich sporządzony przez

Kierownictwo Nadzorów i Dozorów Koszarowych w Piotrkowie w początkach drugiej dekady kwietnia 1921 roku. Treść dokumentu zawiera informacje o liczbie ok. 600 ukraińskich weteranów wojny polsko-bolszewickiej, którzy zostali po zakończeniu działań wojennych internowani w Piotrkowie [7].

W przeciągu następnych dwóch lat liczba internowanych żołnierzy URL zaczęła systematycznie się zmniejszać. Wpływ na ten stan rzeczy miało przede wszystkim stopniowe zwalnianie Ukraińców z obozów internowania, a tym samym ich wyjazdy do innych, przeważnie większych ośrodków miejskich w Polsce, gdzie łatwiej było znaleźć pracę, lub też zagranicę, przeważnie do Czechosłowacji i Francji. Część z byłych żołnierzy URL decydowała się również na powrót w rodzinne strony na Ukrainę Sowiecką wiążąc nadzieję z zapoczątkowanym w tym czasie przez władze sowieckie procesem tzw. korienizacji.

W sierpniu 1921 roku w piotrkowskim obozie internowanych przebywało 464 żołnierzy, zwolnionych następnie przez władze wojskowe do czasu likwidacji obozu w listopadzie 1921 roku [8].

Osoby, które po opuszczeniu obozu dla internowanych decydowały się osiaść na stałe w Piotrkowie zobowiązane były wypełnić deklarację potrzebną władzom miejskim do sporządzania rejestru cudzoziemców podpartą odpowiednimi zaświadczeniami wydawanymi przez Ukraiński Centralny Komitet. Deklaracje te były składane przez weteranów armii URL w latach 1920–1924 oraz 1927–1928, przy czym w roku 1920 piotrkowski Magistrat odnotował tylko jeden przypadek złożenia wymaganego dokumentu [9]. W roku następnym liczba ta wzrosła do czterech [10], w 1922 natomiast do dwudziestu siedmiu [11]. Niewielka ilość podań wniesionych w latach 1920–1921 związana była z ciągłym przebywaniem żołnierzy petlurowskich w miejscach internowania. Gwałtowny wzrost liczby podań w roku 1922 odzwierciedlał zaś proces demobilizacji sprzymierzonych z Wojskiem Polskim ukraińskich wojskowych. W roku 1923

o przyznanie karty pobytu wystąpiło do piotrkowskiego Starostwa trzynastu Ukraińców [12]. Punktem kulminacyjnym procesu rejestracyjnego był rok 1924, kiedy do Starosty Powiatowego wpłynęła największa ilość podań wynosząca 46, przy czym jedna z rejestrujących się osób rejestrowała się już uprzednio [13].

Proces rejestracji byłych żołnierzy URL został ostatecznie zakończony przez piotrkowskie Starostwo Powiatowe w 1928 roku, kiedy lokalne władze zatwierdziły wnioski złożone przez ośmiu Ukraińców [14]. Sześciu z pośród nich przeszło w początkach lat 20-ych przez różne obozy dla internowanych żołnierzy ukraińskich, po opuszczeniu których wyjechali z Polski znajdując zatrudnienie w Czechosłowacji. W świetle złożonych przez wspomniane osoby deklaracji, ich ponowne przybycie do Polski było związane z poszukiwaniem pracy zarobkowej. Czas przybycia wspomnianych emigrantów nie był jednak przypadkowy i bezpośrednio wiązał się z usilnymi staraniami władz Rzeczypospolitej znalezienia pracy ukraińskim weteranom armii URL, którzy powracali do Polski jako absolwenci – inżynierowie Akademii Gospodarczej w Podiebradach. W latach 1927–1928 Ministerstwo Rolnictwa i Reform Rolnych wraz z Ministerstwem Robót Publicznych za pośrednictwem towarzystw melioracyjnych i rolniczych pomogło znaleźć pracę około 50 absolwentom podiebradzkiej Akademii [15], z czego w powiecie piotrkowskim zatrudniono ośmiu ukraińskich inżynierów [16].

Łącznie w latach 1920–1928 w piotrkowskim Starostwie Powiatowym zarejestrowało się 96 żołnierzy i czterech cywilnych obywateli Ukraińskiej Republiki Ludowej. Liczba ta zmniejszyła się w przeciągu następnych trzech lat o 10 osób na co wskazują wyniki drugiego powszechnego spisu ludności z 9 grudnia 1931 roku. Według oficjalnych danych spisowych na początku lat trzydziestych na terenie powiatu piotrkowskiego żyło 88 osób posługujących się na co dzień językiem ukraińskim oraz 2 ruskim, z czego w samym Piotrkowie żyły 64 osoby narodowości ukraińskiej [17].

**Żołnierze i obywatele Ukraińskiej Republiki Ludowej ubiegający się
o kartę stałego pobytu w Starostwie Powiatowym Piotrkowskim w latach 1920–1928**

Rok	Emigranci z Ukrainy Sowieckiej państwowości ukraińskiej	
	Żołnierze URL	Osoby cywilne
1920	1	–
1921	4	–
1922	27	1
1923	13	–
1924	43	3
1925	–	–
1926	–	–
1927	–	–
1928	8	–
Razem	96	4

Pod względem struktury wiekowej Ukraińcy, którzy po zakończeniu wojny polsko-bolszewickiej znaleźli się na obszarze powiatu piotrkowskiego stanowili młodą grupę, ponieważ aż 75 % z nich nie przekroczyło trzydziestego roku życia, natomiast 19 % zaliczało się do grupy trzydziestolatków. Osoby, które w chwili

internowania ukończyły czterdziesty rok życia stanowiły niewielki odsetek procentowy wynoszący zaledwie 4 %, ponadto w arkuszach ewidencyjnych dwóch żołnierzy zarejestrowanych w 1924 roku brakuje danych dotyczących roku urodzenia [18].

**Struktura wiekowa internowanych w Piotrkowie żołnierzy i obywateli URL
w latach 1920–1928**

Grupy wiekowe	Przedział wiekowy	Emigranci z Ukrainy Sowieckiej ukraińskiej państwowości					
		Zarejestrowani w roku					
		1920	1921	1922	1923	1924	1928
I grupa	18–29	1	4	25	10	33	2
II grupa	30–39	–	–	2	3	9	5
III grupa	40 – więcej	–	–	1	–	2	1
IV grupa	Brak danych	–	–	–	–	2	–
Razem	Razem	1	4	28	13	46	8

Wraz z przedstawioną w powyższej tabeli strukturą wiekową ukraińskiej społeczności powiatu piotrkowskiego związana jest także kwestia stanu cywilnego. Ponieważ przeważającą część emigrantów stanowili ludzie młodzi, którzy ostatnie kilka lat spędzili na froncie najpierw jako żołnierze zmobilizowani do armii rosyjskiej, a później ukraińskiej, niewielu z nich zdołało

założyć rodziny, przez co zdecydowana większość pozostawała w stanie kawalerskim. Na 96 zarejestrowanych w latach 1920–1928 żołnierzy armii ukraińskiej aż 65 było kawalerami, przy czym największa ich liczba znajdowała się w pierwszym przedziale wiekowym. Jednocześnie z tej grupy osób wywodziła się największa liczba żonatych, ponieważ stanowili oni aż

62,5 % (19 osób) wszystkich mężczyzn, którzy w chwili rejestracji pozostawali w związkach małżeńskich. W drugim przedziale wiekowym władze piotrkowskiego Starostwa odnotowały 12 kawalerów, 6 mężczyzn żonatych oraz 1 wdowca.

Wśród żołnierzy, którzy osiągnęli, bądź przekroczyli czterdziesty rok życia dwóch było żonatych, 1 był wdowcem, 1 natomiast pozostawał w stanie kawalerskim. Ponadto z pośród zarejestrowanych weteranów armii URL władze powiatowe odnotowały jednego kawalera oraz jednego żonatego mężczyznę [19]. Byli to ci obywatele URL, którzy podczas rejestracji nie podali w kwestionariuszach swojego wieku i daty urodzenia [20].

Osoby cywilne, które przybyły wraz z armią petlurowską, bądź Wojskiem Polskim do Piotrkowa należały do pierwszej grupy wiekowej, a ich stan cywilny był zróżnicowany. Na łącznie 4 osoby, 2 kobiety były mężatkami i udały się na emigrację wraz ze swoimi mężami, jedna osoba narodowości polskiej była kawalerem [21], o jednej natomiast nie ma żadnych danych, które pozwoliłyby na określenie stanu cywilnego [22].

Pomimo, że zakończenie wojny z bolszewikami oraz stopniowe zwalnianie z miejsc internowania stwarzało warunki do założenia rodziny, niewielu z dawnych żołnierzy Petlury decydowało się na zawarcie związku małżeńskiego. W przeciągu lat 20-ych i 30-ych jedynie 10 żołnierzy oraz jeden cywilny uchodźca zdecydowało się na założenie rodziny [23]. Wydaje się, że było to spowodowane dwoma czynnikami. Po pierwsze poszukiwanie małżonki w obrębie własnej grupy narodowej było, ze względu na niewielką ilość kobiet ograniczone niemal do zera. Według wyników drugiego spisu powszechnego na terenie powiatu piotrkowskiego mieszkało 21 kobiet narodowości ukraińskiej [24]. Porównując te dane z liczbą żonatych mężczyzn okazuje się, że są one niemal równe [25], a więc kobiety narodowości ukraińskiej, które zostały ujęte w powszechnym spisie ludności, przybywały do Piotrkowa w ślad za swymi internowanymi mężami. Poszukiwanie żony z innej grupy narodowej utrudniała

natomiast bardzo ciężka sytuacja materialna zwolnionych z internowania żołnierzy, którzy bardzo często bezrobotni i żyjący z przyznawanych przez państwo polskie zasiłków nie mogli w poważny sposób myśleć o założeniu rodziny. Był to drugi i chyba jak się wydaje najważniejszy czynnik, który powstrzymywał mieszkających w Piotrkowie weteranów URL przed zawarciem związku małżeńskiego. Jednocześnie w niektórych przypadkach zawarcie małżeństwa stwarzało okazję do poprawy własnej, przeważnie złej sytuacji materialnej. Żołnierz Petlury, Joachim Mazur po zawarciu związku małżeńskiego wszedł w posiadanie trzypokojowego drewnianego domku z ogródkiem oraz jednopokojowego mieszkania z kuchnią, które posiadała jego żona Otylia. Choć sam Mazur nie zarabiał dużo jego sytuacja materialna była o wiele lepsza, niż sytuacja innych weteranów armii URL, ponieważ posiadając mieszkanie własnościowe nie musiał płacić czynszu oraz był właścicielem niedużej nieruchomości [26]. Inny z internowanych w Piotrkowie żołnierzy, Aleksander Stadnyczenko znalazł dzięki małżeństwu stałe źródło utrzymania, gdyż jego żona Weronika Połyńska z Rakocznych otrzymała w spadku po ojcu 1,5 morgi ziemi we wsi Laski w gminie Rozprza [27]. Zawarcie dobrego małżeństwa umożliwiała ukraińskim weteranom wojny polsko-bolszewickiej także przetrwanie w przypadku utraty pracy. Internowany w Piotrkowie Onufry Bosyj po zwolnieniu z zakładu pracy pozostawał na utrzymaniu swojej żony, która była dozorczynią domu i nie uiszczala z tego tytułu czynszu za mieszkanie [28].

Wymienione powyżej przypadki nie zmieniają jednak ogólnego obrazu bardzo niskiego stanu materialnego internowanych w Piotrkowie żołnierzy i obywateli Ukraińskiej Republiki Ludowej, który określony był już na samym początku przez status piotrkowskich Ukraińców jako uchodźców politycznych. Opuszczając Rosję Sowiecką pozostawiali oni bowiem swoje domy oraz gospodarstwa w związku z czym w nowym miejscu zamieszkania musieli zaczynać wszystko od początku. Znalezienie źródła stałego

utrzymania nie było jednak łatwe w związku z panującym w początkach lat 20-ych kryzysem ekonomicznym, a także faktem, że większość z przybyłych do Piotrkowa Ukraińców przed wojną trudniła się rolnictwem. Na 100 zarejestrowanych osób rolnictwem zajmowało się aż 27 z nich. Jeżeli dodać do tej liczby liczbę robotników rolnych okaże się, że rolnictwem, bądź czynnościami z nim związanymi trudniły się 43 osoby, a więc niemal połowa z zarejestrowanych w piotrkowskim Starostwie Ukraińców [29]. Część z tych osób znalazła zatrudnienie w podpiotrkowskich majątkach ziemskich takich jak Belzatka, Rokszyce, czy Grabica. Majątki te nie mogły jednak rzecz jasna dać zatrudnienia wszystkim trudniącym się rolnictwem Ukraińcom. W tej sytuacji pozostawało weteranom URL utrzymywanie się z zasiłków przyznawanych przez państwo, bądź szukanie pracy w przemyśle o co również było trudno, ponieważ zakłady przemysłowe potrzebowały przeważnie robotników wykwalifikowanych. Poza tym wśród internowanych poszukujących stałego zatrudnienia znajdowali się także robotnicy, którzy do pracy byli przyjmowani w pierwszej kolejności niż rolnicy. Z ewidencji przeprowadzanej przez piotrkowski Magistrat wynika, że 13 osób spośród rejestrujących się było z zawodu robotnikami pracującymi w przemyśle [30].

Stosunkowo małą grupę stanowili rzemieślnicy, których było zaledwie 5 [31]. Ich sytuacja na rynku pracy również była trudna, ponieważ w samym Piotrkowie oraz na terenie powiatu rzemiosło było dziedziną zdominowaną przez mniejszość żydowską, stąd część z rzemieślników znajdowała zatrudnienie w innych gałęziach gospodarki np. jako robotnicy rolni [32]. Inni natomiast podejmowali pracę w swoim zawodzie wykonując prace rzemieślnicze w różnego rodzaju zakładach przemysłowych [33].

Dokonując analizy struktury zawodowej mniejszości ukraińskiej powiatu piotrkowskiego szczególną uwagę zwraca stosunkowo duża liczba osób, które przed wielką wojną pracowały w charakterze pracowników umysłowych. Licząca 21 osób grupa [34], była pod względem wielkości drugą po rolnikach i robotnikach

rolnych grupą zawodową. Osoby z tej grupy miały najmniejszy problem ze znalezieniem pracy, zgodnej w dodatku ze swym wyuczonym zawodem, choć zdarzały się również przypadki podejmowania przez nie pracy w innych zawodach np. w charakterze robotników przemysłowych, bądź rolnych [35].

Nie wiadomo jaki stosunek cechował pracodawców wobec pracowników narodowości ukraińskiej, niemniej jednak wydają się, że nie byli oni dyskryminowani, a oceniani jedynie pod względem jakości wykonywanej przez siebie pracy. Dowodem na to może być prośba wystosowana do piotrkowskiego Starostwa Powiatowego przez Kierownictwo Reeducacyjnych Zakładów Przemysłowych dla Inwalidów w Piotrkowie, w którym Dyrekcja prosi o wydanie pozwolenia na dalszy pobyt dla swojego pracownika Pawła Rudiego motywując to nie tylko brakiem wykwalifikowanych stolarzy, ale także jego wysokimi umiejętnościami [36].

Pomimo znalezienia przez wielu z byłych żołnierzy URL pracy zarobkowej, stan materialny większości z nich kształtował się na bardzo niskim poziomie przez cały okres międzywojenny. Świadczą o tym informacje znajdujące się w teczkach osobowych poszczególnych ukraińskich weteranów wojny 1920 roku. Zarejestrowany przez Starostwo Powiatowe w 1923 roku Jan Szkurenko pracował do 1934 roku jako robotnik i zarabiał 2,68 zł tygodniowo [37], co w przeliczeniu miesięcznym dawało sumę 10,72 zł, podczas gdy sam czynsz za mieszkanie, w którym mieszkał z żoną i dwójką dzieci wynosił 20 zł miesięcznie [38]. Identyczne wynagrodzenie otrzymywał pracując jako robotnik przy robotach publicznych w Piotrkowie Mikołaj Żurakowskyj, z czego 8 zł płacił za wynajem mieszkania [39], w którym mieszkał razem z żoną i dwójką małych dzieci jako sublokator [40].

Niski stan materialny mniejszości ukraińskiej w powiecie piotrkowskim uległ dodatkowemu pogorszeniu w dobie wielkiego kryzysu gospodarczego, kiedy szerzące się bezrobocie nie ominęło także i tej grupy. Zwolnienia były dla ukraińskich rodzin tym dotkliwsze, że przeważ-

nie jedyną osobą pracującą był ojciec rodziny. Wraz z utratą przez niego pracy źródło utrzymania traciła automatycznie cała rodzina. W tej sytuacji koniecznym stało się korzystanie z oferowanych przez państwo zapomóg dla bezrobotnych. Wysokość świadczeń dla bezrobotnych, bądź osób o niskich dochodach była zróżnicowana. Mający na utrzymaniu żonę i czwórkę dzieci Aleksander Chanow po utracie pracy otrzymywał zapomogę z Funduszu Bezrobocia w wysokości 11,5 zł tygodniowo [41], czyli 46 zł miesięcznie. Nie była to suma duża zważywszy na to, że prawie 35 % pochłaniał sam czynsz, a przed utratą pracy Chanow zarabiał jako pracownik Wedla 90 zł miesięcznie [42], więc ilość otrzymywanych pieniędzy na miesiąc zmniejszyła się o 50 %, co z pewnością obniżało jakość dotychczasowego życia.

Aleksander Kozłow po utracie pracy jako robotnik znalazł w 1928 roku zatrudnienie jako dozorca domu otrzymując bezpłatne mieszkanie i 8 zł pensji miesięcznie. W związku z tym wysokość zapomogi otrzymywanej z Funduszu Bezrobocia wynosiła jedynie 22,88 zł na miesiąc [43]. Łączny dochód wynosił zatem ponad 30 zł na miesiąc. Po 1933 roku Kozłow utracił pracę, udało mu się jednak otrzymać posadę kościelną w parafii prawosławnej Wszystkich Świętych w Piotrkowie zarabiając 25 zł miesięcznie. Jednocześnie, z racji znalezienia stałej pracy Kozłow nie pobierał już przyznawanej wcześniej zapomogi [44].

Niska wysokość świadczeń oraz brak perspektyw na znalezienie stałej pracy powodowała, że przebywający w Piotrkowie weterani URL «chwytali» się różnych zajęć, a także korzystali z pomocy swoich dawnych towarzyszy broni [45].

Tabela 3

Struktura zawodowa zarejestrowanych w latach 1920–1928 żołnierzy i obywateli URL

Zawód		Liczba
Rolnicy		27
Robotnicy	Rolni	16
	przemysłowi	13
Pracownicy umysłowi		21
Rzemieślnicy		5
Studenci i uczniowie		3*
Inni		3
Bez zawodu		3
Brak danych		9

*w tym 2 osoby cywilne

Duża liczba urzędników i innych pracowników umysłowych wskazuje na dobry poziom wykształcenia internowanych w Piotrkowie żołnierzy ukraińskich. Ze względu na znajdujące się w arkuszach ewidencyjnych liczne przypadki niedokładnych informacji o zdobytych przez rejestrujących się Ukraińców wykształceniu trudno jest precyzyjnie określić ilu z nich ukończyło dany typ szkoły. Z przeprowadzonych szacunków wynika jednak, że 40 z nich ukończyło szkoły powszechne, bądź odpowiadające im szkoły ludowe (selańskie), lub narodowe (narodne), 4 osoby otrzymało wyksz-

tałenie domowe, 13 posiadało wykształcenie średnie, natomiast 10 osób uczęszczało w chwili wybuchu wojny do różnego typu gimnazjów.

Uniwersytety ukończyło 14 osób, a 3 pobrało przed przybyciem do Polski naukę w szkołach wyższych. Bez jakiegokolwiek wykształcenia zarejestrowanych zostało 9 osób [46].

Ogółem 84 z ubiegających się o kartę pobytu Ukraińców posiadało jakiejkolwiek wykształcenie. Zważywszy na stan oświaty w carskiej Rosji była to duża liczba świadcząca jednocześnie o dużym wysiłku jaki włożył rząd URL w kształcenie swoich żołnierzy.

Wykształcenie żołnierzy i obywateli URL zamieszkałych w powiecie piotrkowskim

Wykształcenie	Liczba osób
Podstawowe, szkoły ludowe i narodowe	40*
Średnie	13
Wyższe	14
Gimnazjum (nieukończone)	10*
Domowe	4
Studenci i uczniowie	3*
Brak wykształcenia	9
Brak danych	7*

*w tym 1 cywil

Obrazu wykształcenia przebywających w Piotrkowie obywateli URL dopełniają informacje na temat analfabetyzmu. Na 100 zarejestrowanych w latach 1924–1928 osób jedynie 6 z nich nie potrafiło pisać [47].

Większość spośród Ukraińców, którzy zdecydowali się osiąść w Piotrkowie posługiwała się kilkoma językami. Najwięcej z zarejestrowanych, bo aż 46 osób znało trzy języki, 30 potrafiło posługiwać się dwoma językami, czterema i siedmioma po 6, pięcioma – 5 osób, sześcioma – 1, natomiast tylko jednym językiem władało 6-ciu byłych obywateli URL [48].

Głównym językiem, używanym w codziennym życiu przez mniejszość ukraińską był oczywiście język ukraiński, który znało 81 spośród

100 zewidencjonowanych osób. Taką samą liczbą potrafiła posługiwać się językiem rosyjskim. Język polski, którego znajomość znacznie ułatwiała funkcjonowanie ukraińskim emigrantom był znany 72 osobom. Ponadto 10 osób znało język niemiecki, 6 język czeski, po 3 rumuński i francuski, 2 estoński oraz po 1 fiński i bułgarski [49].

Niezwykle ważną kwestią pomagającą scharakteryzować żołnierzy i obywateli URL zamieszkujących w okresie międzywojennym powiat piotrkowski jest posiadana przez nich świadomość polityczna. Bez cienia wątpliwości zdecydowana większość żołnierzy petlutowskich świadoma była celu, który chciał osiągnąć rząd ukraiński w latach 1920–1921.

Znajomość języków obcych wśród zarejestrowanych w powiecie piotrkowskim żołnierzy i obywateli URL

Język	Liczba osób znających język
Ukraiński	81
Rosyjski	81
Polski	72
Niemiecki	10
Czeski	6
Francuski	3
Rumuński	3
Estoński	2
Fiński	1
Bułgarski	1

W arkuszach ewidencyjnych 76 z nich określając swoją narodowość jako ukraińską wpisało jednocześnie także ukraińską przynależność państwową, przy czym 10 z nich zaznaczyło, że wcześniej, tj. przed utworzeniem URL było państwowości rosyjskiej. Dwie osoby cywilne i trzech ukraińskich weteranów wojny polsko-bolszewickiej wskazało na przynależność obywatelską do państwa rosyjskiego [50]. Nie oznacza to jednak wcale, że żołnierze ci znaleźli się w armii Petlury w sposób przypadkowy, bądź też ze względu na jej antybolszewicki charakter. Najpewniej wpisanie rosyjskiej

przynależności państwowej do kwestionariusza odnosiło się do obywatelstwa posiadanego nie po roku 1917, ale w chwili urodzenia.

Urodzona w 1901 roku w Częstochowie żona Grzegorza Bojarskiego, Zinaida wypełniając swój arkusz ewidencyjny również określiła swoją państwowość jako rosyjską, czyli taką jaką posiadała w momencie urodzenia [51], nie zaś w chwili złożenia wniosku.

Inna przynależność państwowa podawana przez rejestrujących się Ukraińców występowała w sposób znikomy i ujęta została w poniższym zestawieniu:

Tabela 6

Stosunek narodowości do państwowości żołnierzy i obywateli URL w powiecie piotrkowskim

Narodowość	Państwowość	Liczba
Ukraińska	Ukraińska	66
Ukraińska	d. rosyjska ob. Ukraińska	10
Ukraińska	Rosyjska	5
Ukraińska	USRR	1
Polska	Ukraińska	1
Ukraińska	Rumuńska	2
Czeczeńska	Rosyjska	1
Ukraińska	Określeni jako bezpaństwowcy	2
Ukraińska	Określeni jako emigranci	2
ukraińska	Starających się o polskie obywatelstwo	1
Ukraińska	Brak danych	8
Brak danych	Brak danych	1

Zakończenie wojny polsko-bolszewickiej i związana z tym powolna zmiana trybu życia z koszarowego na cywilne zmuszało znajdujących się w Piotrkowie i na terenie powiatu piotrkowskiego Ukraińców do organizacji codziennego życia także pod względem kulturalnym i religijnym. Jeszcze w czasie funkcjonowania na obszarze Piotrkowa obozu dla internowanych żołnierzy ukraińskich rozpoczęto wydawanie kulturalno-oświatowego czasopisma URL pod nazwą «На хвилях життя», w którym internowani wojskowi zamieszczać mogli swoją poezję, teksty piosenek, satyry, zbiory opowiadań, czy materiały naukowe dotyczące literaturoznawstwa. Na łamach czasopisma wychodzącego do czasu likwidacji obozu równie często

ukazywały się wspomnienia oraz kroniki z życia polityczno-wojskowego poszczególnych jednostek wojskowych [52]. W piotrkowskim obozie dla internowanych żołnierzy URL ukazywały się ponadto «Тернистий шлях» oraz «Всім» [53].

W późniejszym okresie piotrkowscy Ukraińcy nie wydawali żadnego swojego czasopisma, co było spowodowane przede wszystkim niewielką ilością ukraińskiej diaspory na terenie powiatu, a tym samym brakiem zapotrzebowania na własny organ wydawniczy.

Utworzenie w Piotrkowie obozu dla internowanych żołnierzy ukraińskich i skierowanie do niego ok. 600 żołnierzy wymagało także zorganizowania odpowiedniej opieki duszpasterskiej dla tej grupy. Początkowo władzom

wojskowym odpowiadającym za obozy internowania wydawało się, że organizacja życia religijnego internowanych żołnierzy ukraińskich nie będzie w Piotrkowie nastęczała żadnych trudności ze względu na istniejącą w mieście prawosławną parafię p. w. Wszystkich Świętych.

Biskup diecezji grodzieńskiej i tymczasowy zwierzchnik Kościoła prawosławnego w Polsce, Włodzimierz Tichonicki wyraził w piśmie z dnia 17 lutego 1921 roku zgodę na odprawianie nabożeństw dla internowanych żołnierzy ukraińskich w miejscowej cerkwi [54]. Tymczasem już w marcu 1921 roku strona ukraińska wystąpiła do działu Budowlano-Kwaterunkowego Dowództwa Okręgu w Kielcach o udostępnienie przez władze wojskowe odpowiedniego pomieszczenia, w którym można by zorganizować kaplicę dla internowanych w Piotrkowie żołnierzy [55]. Komisja w skład której wszedł przedstawiciel instytucji, do której wniesione zostało podanie oraz przedstawiciele Magistratu piotrkowskiego, Dowództwa Obozu dla Internowanych, kierownik Nadzorów i Dozorów Koszarowych oraz opiekun duchowy internowanych w Piotrkowie Ukraińców ksiądz Pawło Paszczewskij, zgodnie orzekła, że miejscowa cerkiew jest w stanie zaspokoić potrzeby religijne internowanych żołnierzy ukraińskich, w związku z czym urządzenie specjalnej kaplicy jest działaniem bezcelowym [56].

Jak wynika z zachowanych dokumentów powodem wystąpienia internowanych żołnierzy z podaniem o urządzenie kaplicy związane było z niechętnym stosunkiem jaki przejawiał wobec internowanych proboszcz piotrkowskiej parafii ksiądz Andrzej Karpowicz.

Znalazło to odzwierciedlenie także w omawianym protokole, gdyż w punkcie czwartym Komisja zaleciła, by w razie niechęci miejscowego proboszcza zwrócić się do władz administracyjnych, aby te razem z księdzem Karpowiczem oraz duchownym internowanych ukraińskich żołnierzy znaleźli jakiś kompromis w sprawie odprawiania nabożeństw [57].

W celu ostatecznego rozwiązania konfliktowej sprawy władze powiatowe ponaglone przez kieleckie Dowództwo Okręgu [58], poprosiły

proboszcza Karpowicza o przybycie do Starostwa 28 kwietnia o godzinie 10 rano [59].

Podczas spotkania ksiądz Karpowicz oświadczył, że nigdy nie miał nic przeciwko odprawianiu nabożeństw w piotrkowskiej cerkwi przez ukraińskich duchownych, czego dowodem miał być według proboszcza fakt, że wspólnie z księżmi ukraińskimi odprawiał już nabożeństwa dla internowanych żołnierzy oraz zezwolił na odprawienie specjalnego nabożeństwa w Niedzielę Palmową [60].

Według proboszcza piotrkowskiej parafii przyczyną konfliktu były próby podejmowane przez księdza Paszczewskiję wprowadzania do nabożeństw «nowości», wobec czego ksiądz Karpowicz musiał odpowiednio zareagować zgodnie z listowym poleceniem, które otrzymał od biskupa Włodzimierza [61].

Wydaje się, że omawiany konflikt spowodowany został obawami biskupa Włodzimierza i samego księdza Karpowicza o zukrainizowanie piotrkowskiej cerkwi oraz wykorzystaniem przez władze znajdujących się w Piotrkowie Ukraińców do wprowadzenia, a właściwie «restytucji» w piotrkowskiej parafii obrządku greckiego [62]. Obawy te zostały ujawnione w liście biskupa Włodzimierza, na który w Starostwie powoływał się ksiądz Karpowicz. Biskup wskazując, że Cerkiew w Polsce przeżywa obecnie, w związku z poważnymi zmianami politycznymi na obszarze dawnego zaboru rosyjskiego, trudne chwile, polecił by wierni nie wnosili żadnych odrębnych praktyk do liturgii [63]. Słowa biskupa świadczą o tym, że duchowny ukraińskich żołnierzy używał w odprawianych nabożeństwach języka ukraińskiego, nie zaś wedle tradycji starocerkiewnosłowiańskiego.

Szczególnie interesujący wydaje się również fakt, że władze Ministerstwa Spraw Wojskowych już 5 marca 1921 roku, a więc jeszcze przed konfliktem proboszcza Karpowicza z Ukraińcami, nakazały urządzenie kaplicy dla internowanych żołnierzy, w której nabożeństwa byłby odprawiane według obrządku greckiego [64]. Oznacza to, że wśród internowanych Ukraińców wyznawcy obrządku greckokatolickiego stanowili znaczną grupę. Zezwolenie na odprawianie

nabożeństw w piotrkowskiej cerkwi przez tą grupę oznaczałoby w praktyce jej wyznaniową utrakwizację, która mogła być pierwszym krokiem do likwidacji prawosławnej parafii w Piotrkowie, poważnie osłabionej wydarzeniami lat 1914–1920.

Ostatecznie, choć władze zalecały internowanym Ukraińcom korzystanie z piotrkowskiej świątyni, zezwoliły jednocześnie na utworzenie w dwóch pomieszczeniach lokalu przy ulicy Krakowskiej 13, który wynajmowało kilku internowanych żołnierzy, ukraińskiej kaplicy [65].

Zgodnie z rozporządzeniem ministerialnym kaplica miała otrzymać wyposażenie z dawnej cerkwi wojskowej 8 Pułku Strzelców Rosyjskich znajdującej się na piotrkowskim Zamku Królewskim [66]. W czasie urzędowania kaplicy okazało się jednak, że cerkiewne utensylia znajdujące się na Zamku zniknęły w czasie likwidacji cerkwi wojskowej i remoncie gmachu zamkowego. W związku z tym Starostwo zażądało wyjaśnień od piotrkowskiej Komendy Policji, która odpowiadając na pismo ze Starostwa stwierdziła, że w czasie prac remontowych podkomisarz Bertel polecił przedstawicielowi miasta porozumieć się w sprawie sprzętu cerkiewnego z proboszczem parafii prawosławnej, u którego winien rzeczy te zdeponować do czasu dalszych rozporządzeń. Według piotrkowskiej Komendy obowiązek ten został dopełniony i o dalszych losach utensyliów policja nie posiada informacji [67]. Wobec tego Starostwo zwróciło się w tej sprawie do Komendy Placu w Piotrkowie, która jednak w stosownym piśmie stwierdziła, że budynku zamkowego nie zajmowało po 1918 roku wojsko, ani też nie przeprowadzało jego remontu, więc Dowództwo Komendy nie posiada informacji o zaginionym sprzęcie. Jednocześnie Komenda Placu wysłała w tej sprawie list do proboszcza parafii Wszystkich Świętych [68]. W odpowiedzi ksiądz Karpowicz potwierdził jedynie, że odbył rozmowę z podkomisarzem Bertlem sugerując mu, iż sprzęt z dawnej cerkwi wojskowej powinien zostać przetransportowany do piotrkowskiej świątyni, czego jednak dotychczas władze miasta nie uczyniły [69]. Ostatecznie

sprawa zaginionych utensyliów została wyjaśniona na początku czerwca po zwróceniu się dnia 4 czerwca Starostwa Powiatowego do Architekta Powiatowego odpowiedzialnego za remont Zamku Królewskiego. W odpowiedzi na pismo starosty, Architekt wyjaśnił, że sprzęt po-cerkiewny znajduje się nadal na Zamku Królewskim i może zostać wydany Dowództwu obozu dla internowanych po uprzednim skontaktowaniu się z nim [70].

W wyniku zaistniałego konfliktu pomiędzy księdzem Karpowiczem, a księdzem Paszczew-skyjem, ten ostatni zdecydował się opuścić Piotrków, przez co problem został zdaniem proboszcza piotrkowskiej parafii rozwiązany [71]. Całkowite uspokojenie sytuacji nastąpiło jednak dopiero po likwidacji obozu internowanych i związanym z tym odpływem znacznej części weteranów URL. Wśród Ukraińców, którzy po zlikwidowaniu obozu pozostali w Piotrkowie dominowali wyznawcy prawosławia liczący 79 osób pozbawieni w dodatku duchowych przywódców. Pozostałe 20 osób należało do Kościoła katolickiego z czego 9 do Kościoła według obrządku greckiego. O wyznaniu jednej osoby nie zachowały się natomiast żadne informacje [72].

O dobrych stosunkach jakie panowały po roku 1921 pomiędzy proboszczem parafii Wszystkich Świętych, a ukraińskimi parafianami świadczy chociażby fakt zatrudnienia przez księdza Karpowicza byłego żołnierza armii Petlury Aleksandra Kozłowa w charakterze kościelnego [73], a także mianowanie w marcu 1937 roku innego z weteranów URL, Michała Jarockiego cerkiewnym psalmistą [74].

Organizacją życia ukraińskich emigrantów politycznych zajmował się utworzony 27 kwietnia 1921 roku Ukraiński Centralny Komitet, którego struktury terenowe tworzone były w tych miejscach osiedlenia ukraińskiej diaspory, gdzie ilość członków towarzystwa liczyła minimum 10 osób [75]. Według Emiliana Wiszki terenowy oddział UCK w Piotrkowie powstał najpóźniej w połowie lat dwudziestych, nie wiadomo jednak kto jako pierwszy pełnił funkcję jego kierownika. Pierwsze informacje o pełnomocniku

UCK na obszar Piotrkowa pochodzą z 1927 roku, kiedy funkcję tę objął płk. Petro Czerzenko [76]. Ostatnie informacje o piotrkowskim oddziale Ukraińskiego Komitetu Centralnego pochodzą z połowy lat trzydziestych. W piśmie wystosowanym do Starostwa Powiatowego w Piotrkowie 24 października 1934 roku Zarząd Główny UCK zawiadomił starostę piotrkowskiego o powołaniu Denysa Czernyckiego na stanowisko Pełnomocnika UCK na miasto i powiat Piotrków [77]. W połowie roku 1935 Czernyckiego na stanowisku zastąpił Ołeksander Załucki [78]. Piotrkowski oddział UCK nie posiadał stałej siedziby mieszcząc się kolejno w mieszkaniach prywatnych mianowanych przez Zarząd Główny pełnomocników. W latach 1934–1935 była to ulica Owocowa 8 [79], od roku 1935 zaś ul. Legionów 15 [80].

Wraz z nasileniem się w drugiej połowie lat 30-ych działalności terrorystycznej Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów, polskie władze administracyjne przystąpiły do uważniejszej obserwacji środowisk ukraińskich. Działania te dotyczyły nie tylko obszarów, gdzie ukraińska mniejszość narodowa stanowiła znaczący odsetek procentowy ludności, ale także niewielkich skupisk ukraińskich na obszarze całego kraju. Szczególna uwaga zwrócona przez władze bezpieczeństwa na emigrantów ukraińskich zamieszkujących powiat piotrkowski wynikała ze stosunkowo bliskiej odległości Piotrkowa od granicy polsko-niemieckiej, co powodowało obawy o możliwość funkcjonowania na terenie powiatu punktów przerzutowych OUN do Rzeszy Niemieckiej.

W piśmie skierowanym do starostów powiatowych województwa łódzkiego 18 grudnia 1934 roku, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych poprosiło o wszczęcie poszukiwań przysłanego do Polski studenta Uniwersytetu w Pradze Omeliana Hrabecia – członka wyszkolenia bojowego OUN [81]. W wyniku przeprowadzonego śledztwa, piotrkowska policja stwierdziła, że Hrabec najprawdopodobniej nie przebywał i nie przebywa na terenie powiatu piotrkowskiego [82]. 10 dni później starosta piotrkowski otrzymał informację, że Omelian Hrabec został aresztowany na terenie powiatu lubaczowskiego [83].

Pomimo braku ujawnienia powiązań ukraińskiej diaspory z Organizacją Ukraińskich Nacjonalistów Urząd Wojewódzki w Łodzi nakazał jej dalszą obserwację, zwracając uwagę, że OUN stara się o opanowanie także ośrodków położonych daleko od dużych skupisk ukraińskich. Wojewoda wskazywał również na fakt, że nieliczna mniejszość ukraińska zamieszkująca powiat piotrkowski, pomimo, że daleka jest od poglądów OUN może jednocześnie wspomagać Organizację w jej nielegalnej działalności [84].

Działania prowadzone przez piotrkowskie Starostwo Powiatowe w sprawie powiązań weteranów armii URL z Organizacją Ukraińskich Nacjonalistów wykazało, iż urodzony w 1888 roku Michał Jarocki, choć nie brał czynnego udziału w życiu politycznym, utrzymywał na początku lat 30-ych kontakt z członkami Ukraińskiej Organizacji Wojskowej [85]. Nazwisko Jarockiego znalazło się również w kolejnym zestawieniu osób podejrzanych o przynależność, bądź sprzyjanie OUN [86]. Pod koniec lat 30-ych władze powiatowe odnotowały 7 osób narodowości ukraińskiej, które głosiły nacjonalistyczne poglądy, z czego 1 osoba – Michał Hawryluk utrzymywała regularny kontakt z członkiem OUN Komarnickim, prenumerował nacjonalistyczną prasę i ustosunkowywał się tak do państwa polskiego, jak i wszystkiego co polskie nieprzychylnie [87].

Otwartym pozostaje pytanie dotyczące stopnia zasymilowania piotrkowskich Ukraińców pozostających przez 19 lat z dala od zwartych skupisk mniejszości ukraińskiej. Robert Potocki uważa, że w miejscach gdzie ukraińskie wychodźstwo polityczne tworzyło nieliczne wyizolowane kolonie dochodziło do stopniowego wynarodowienia członków ukraińskiej społeczności [88]. Wobec braku źródeł obrazujących tę kwestię trudno jednoznacznie stwierdzić czy proces ten zachodził wśród Ukraińców zamieszkujących powiat piotrkowski. Podczas rejestracji dokonywanej w 1923 roku, szeregowej armii ukraińskiej Aleksander Kozłow zapisał w kwestionariuszu, jako jedyny z rejestrujących się ukraińskich żołnierzy spolszczoną wersję swojego nazwiska – Kozłowski [89]. Nie może

to jednak świadczyć o dokonanej asymilacji, zwłaszcza, że podczas ponownej rejestracji w roku 1924 Kozłow podał swoje nazwisko już w oryginalnym brzmieniu [90]. Wcześniejsze spolszczenie nazwiska najprawdopodobniej zostało dokonane celowo, by rozpatrujące podanie ukraińskiego petenta władze administracyjne rozpatrzyły je w przychylny sposób.

Z pewnością procesy asymilacyjne musiały zachodzić w ukraińskiej społeczności powiatu i dotyczyły one w pierwszej kolejności tych dawnych obywateli URL, którzy mieszkali w rozproszeniu poza Piotrkowem oraz tych, którzy

weszli w związki małżeńskie z Polakami wyznania rzymskokatolickiego. Grupą podatną na asymilację była także z pewnością 11-osobowa grupa Ukraińców tegoż wyznania. Co również bardzo istotne na piotrkowskim cmentarzu prawosławnym wśród zachowanych kilku grobów weteranów armii URL, rodziny zmarłych umieszczały inskrypcję w dwóch językach: ukraińskim i polskim, lub tylko w języku polskim, co potwierdzać może tezę o dużym stopniu asymilacji mniejszości ukraińskiej w Piotrkowie i powiecie piotrkowskim.

ŹRÓDŁA I LITERATURA

1. Z. Karpus, Ukraiński sojusznik Polski w wojnie 1920 roku. Walka oddziałów Ukraińskiej Republiki Ludowej u boku Wojska Polskiego i ich dalsze losy, «Biuletyn IPN», nr 7–8(116–117) 2010, s. 26.
2. Tamże.
3. Tamże.
4. Tamże, s. 27.
5. Tenże, Jeńcy i internowani rosyjscy i ukraińscy na terenie Polski w latach 1918–1924, Toruń 2000, s. 140.
6. R. Potocki, Idea restytucji Ukraińskiej Republiki Ludowej (1920–1939), Lublin 1999, s. 186.
7. Archiwum Państwowe w Piotrkowie Trybunalskim (dalej APPT), Starostwo Powiatowe Piotrkowskie (dalej SPP), Protokół w sprawie utworzenia kaplicy dla mniejszości ukraińskiej, 11.IV.1921r., sygn. 171, k. 1.
8. Z. Karpus, Jeńcy..., s. 140 i n.
9. APPT, SPP, Prośby o wydanie kart stałego pobytu dla byłych żołnierzy ukraińskich, 1922–1927, sygn. 172, s. 53 i n.
10. APPT, SPP, Rejestracja cudzoziemców – deklaracje, 1922–1923, sygn. 161, s. 10 i n.; Prośby o wydanie kart stałego pobytu dla byłych żołnierzy ukraińskich, 1922–1927, sygn. 172, s. 35 i n., 68 i n., 74 i n.
11. APPT, SPP, Prośby o wydanie kart stałego pobytu dla byłych żołnierzy ukraińskich, 1924–1926, sygn. 176, s. 37, 63 i n., 85 i n.; Prośby o wydanie kart stałego pobytu dla byłych żołnierzy ukraińskich, 1922–1927, sygn. 172, s. 15–24, 38–51, 56–63, 71 i n., 82–123.; Rejestracja cudzoziemców – deklaracje, 1922–1923, sygn. 161, s. 89–126. Oprócz rejestrujących się w roku 1922 weteranów armii URL znajdował się również 24-letni cywil Szymon Kotulski narodowości polskiej, który przybył do Piotrkowa wraz z Wojskiem Polskim wycofującym się z Kijowa jako uchodźca.
12. APPT, SPP, Rejestracja cudzoziemców – deklaracje, 1922–1923, sygn. 161, s. 129–145; Prośby o wydanie kart stałego pobytu dla byłych żołnierzy ukraińskich, 1922–1927, sygn. 172, s. 77 i n.; Prośby o wydanie kart stałego pobytu dla byłych żołnierzy ukraińskich, 1923, sygn. 173, s. 9–73; Prośby o wydanie kart stałego pobytu dla byłych żołnierzy ukraińskich, 1924–1926, sygn. 176, s. 52 i n.; Udzielenie azylu emigrantom politycznym z Ukrainy – korespondencja, 1928, sygn. 178, s. 19 i n.
13. APPT, SPP, Arkusze ewidencyjne cudzoziemców zamieszkałych na terenie powiatu [piotrkowskiego] lit. A–J, 1924r., sygn. 164, s. 2–36, 41–57; Arkusze ewidencyjne cudzoziemców zamieszkałych na terenie powiatu [piotrkowskiego] lit. K–Ż, 1924r., sygn. 165, s. 3–101; Prośby o wydanie kart stałego pobytu dla byłych żołnierzy ukraińskich, 1922–1927, sygn. 172, s. 65 i n.; Prośby o wydanie karty stałego pobytu dla byłych żołnierzy ukraińskich, 1924–1926, sygn. 176, s. 2–28. W roku 1924 do Starostwa Powiatowego w Piotrkowie wpłynęło łącznie 48 podań o kartę stałego pobytu. 43 wnioski zostały złożone przez weteranów URL, 2 przez małżonki dwóch byłych ukraińskich żołnierzy, 1 przez Michała Myrtę – cywilnego uchodźcę, który przybył z Ukrainy Sowieckiej wraz z armią Petlury oraz 2 przez dawnych carskich żołnierzy, których losy pierwszej wojny światowej rzuciły do Piotrkowa. Z 44 żołnierzy URL, którzy złożyli podania do Starostwa, dwóch z nich, Jan Szkurenko i Aleksander Kozłow rejestrowali się już wcześniej – 6 września i 3 listopada 1923 roku.
14. APPT, SPP, Arkusze ewidencyjne cudzoziemców zamieszkałych na terenie powiatu [piotrkowskiego] lit. A–J, 1924r., sygn. 164, s. 38; Udzielanie azylu emigrantom politycznym z Ukrainy – korespondencja, 1928r.,

- sygn. 178, s. 215–309. Oprócz ośmiu dawnych żołnierzy URL wniosek rejestracyjny złożył także bezpieczeństwa narodowości ukraińskiej Ryszard Klann, który przybył do Piotrkowa w 1919 roku z Niemiec.
15. E. Wiszka, *Emigracja ukraińska w Polsce 1920–1939*, Toruń 2004, s. 81.
  16. APPT, SPP, *Udzielanie azylu emigrantom politycznym z Ukrainy – korespondencja, 1928r.*, sygn. 178, s. 250–309.
  17. *Drugi Powszechny Spis Ludności z dn. 9 grudnia 1931r. Mieszkania i gospodarstwa domowe. Ludność. Stosunki zawodowe. Statystyka Polski, Seria C, z. 77, Województwo łódzkie bez miasta Łodzi, Warszawa 1938*, s. 31.
  18. APPT, SPP, *Rejestracja cudzoziemców – deklaracje 1922–1923*, sygn. 161, s. 10 i n., 89–144; *Rejestr cudzoziemców zamieszkałych na terenie powiatu [piotrkowskiego] lit. A–J, 1924r.*, sygn. 164, s. 2–57.; *Arkusze ewidencyjne cudzoziemców zamieszkałych na terenie powiatu [piotrkowskiego] lit. K–Ż, 1924r.*, sygn. 165, s. 3–101.; *Prośby o wydanie karty stałego pobytu dla byłych żołnierzy ukraińskich 1922–1927*, sygn. 172, s. 3–122.; *Prośby o wydanie karty stałego pobytu dla byłych żołnierzy ukraińskich, 1923r.*, sygn. 173, s. 9–73.; *Prośby o wydanie karty stałego pobytu dla byłych żołnierzy ukraińskich 1924–1926*, sygn. 176, s. 2–86.; *Udzielanie azylu emigrantom politycznym z Ukrainy – korespondencja, 1928r.*, sygn. 178, s. 19 i n., 215–309.
  19. Tamże.
  20. APPT, SPP, *Arkusze ewidencyjne cudzoziemców zamieszkałych na terenie powiatu [piotrkowskiego] lit. K–Ż, 1924 r.*, sygn. 165, s. 21 i n., s. 62 i n. Data urodzenia nie została umieszczona w arkuszu złożonym przez Trofima Mariszczka, który podał tylko datę dzienną. W kwestionariuszu drugiego Ukraińca Jana Szewczuka podana została natomiast błędna data – rok 1924 roku. Jednocześnie brakuje innych informacji, które pozwoliłyby na sklasyfikowanie Szewczuka w odpowiedniej kategorii wiekowej.
  21. APPT, SPP, *Prośby o wydanie karty stałego pobytu dla byłych żołnierzy ukraińskich, 1924–1926*, sygn. 176, s. 37.
  22. APPT, SPP, *Arkusze ewidencyjne cudzoziemców zamieszkałych na terenie powiatu [piotrkowskiego] lit. A–J, 1924r.* sygn. 164, s. 23 i n., 56 i n.; *Arkusze ewidencyjne cudzoziemców zamieszkałych na terenie powiatu [piotrkowskiego] lit. K–Ż, 1924r.*, sygn. 165, s. 24 i n.
  23. APPT, SPP, *Akta cudzoziemca Andruszenko Zachar 1933–1939, Podanie o tymczasowy dowód osobisty, 11.V.1936r.*, sygn. 1555, bez pag.; *Akta cudzoziemca Chanow Mikołaj 1933–1939, Zaświadczenie o stanie materialnym, 4.I.1936r.*, sygn. 1560, bez pag.; *Akta cudzoziemca Czyrskij Aleksander 1922–1939, Zaświadczenie o stanie materialnym, 10.V.1935r.*, sygn. 1561, bez pag.; *Akta cudzoziemca Kozłow Aleksander 1933–1938, Podanie o tymczasowy dowód osobisty, 20.XI.1935r.*, sygn. 1572, bez pag.; *Akta cudzoziemca Szkurenko Jan 1933–1938, Zaświadczenie o stanie materialnym, 15.V.1935r.*, sygn. 1583, bez pag.; *Akta cudzoziemca Szkurenko Michał 1933–1939, Podanie o tymczasowy dowód osobisty, 18.V.1936r.*, sygn. 1586, bez pag.; *Akta cudzoziemca Mazur Joachim 1935–1939, Zaświadczenie o stanie materialnym, 26.VIII.1935r.*, sygn. 1631, bez pag.; *Akta cudzoziemca Stadnyczenko Aleksander 1935–1939, Podanie o tymczasowy dowód osobisty, 24.X.1935r.*, sygn. 1655, bez pag.; *Akta cudzoziemca Bosyj Onufry 1936–1938, Podanie o tymczasowy dowód osobisty, 31.XII.1938r.*, sygn. 1675, bez pag.; *Akta cudzoziemca Żurakowskij Mikołaj 1935–1939, Wyciąg z metryki ślubu, 18.XII.1933r.*, sygn. 1668, bez pag.; *Akta cudzoziemca Murat Aleksander 1938r.*, Podanie o tymczasowy dowód osobisty[brak daty], sygn. 1739, bez pag.
  24. *Drugi Powszechny Spis Ludności z dn. 9 grudnia 1931r. Mieszkania i gospodarstwa domowe. Ludność. Stosunki zawodowe. Statystyka Polski, Seria C, z. 77, Województwo łódzkie bez miasta Łodzi, Warszawa 1938*, s. 31.
  25. Liczba żonatych mężczyzn w chwili ubiegania się o kartę pobytu wynosiła 24. Niewielka różnica jaka zachodzi pomiędzy tą liczbą, a danymi ukazującymi liczbę kobiet narodowości ukraińskiej w 1931 roku jest wynikiem procesów migracyjnych wewnątrz ukraińskiej grupy narodowej.
  26. APPT, SPP, *Akta cudzoziemca Mazur Joachim 1935–1939, Zaświadczenie o stanie materialnym, 26.VIII.1935r.*, sygn. 1631, bez pag.
  27. APPT, SPP, *Akta cudzoziemca Stadnyczenko Aleksander 1935–1939, Zaświadczenie [o stanie materialnym], 17. V. 1935 r.*, sygn. 1655, bez pag.
  28. APPT, SPP, *Akta cudzoziemca Bosyj Onufry 1936–1938, Zaświadczenie[o stanie materialnym], 18.V.1933r.*, sygn. 1675, bez pag.
  29. APPT, SPP, *Rejestracja cudzoziemców – deklaracje 1922–1923*, sygn. 161, s. 109 i n., *Arkusze ewidencyjne cudzoziemców zamieszkałych na terenie powiatu [piotrkowskiego] lit. A–J, 1924r.*, sygn. 164, s. 18 i n., s. 31, 36, 42, i 51.; *Arkusze ewidencyjne cudzoziemców zamieszkałych na terenie powiatu [piotrkowskiego] lit. K–Ż, 1924r.*, sygn. 165, s. 10, 14, 22, 28, 37, 44, 50, 56, 63, 66, 70, 73, 76, 87, 99, 101.; *Prośby o wydanie karty stałego pobytu dla byłych żołnierzy ukraińskich, 1922–1927*, sygn. 172, s. 15, 29, 35, 41, 44, 50, 53, 56, 62, 65, 71, 74, 77, 82, 85, 87, 91, 118 i 122.; *Prośby o wydanie karty stałego pobytu dla byłych żołnierzy ukraińskich, 1923r.*, sygn. 173, s. 29 i 35.
  30. APPT, SPP, *Rejestracja cudzoziemców – deklaracje, 1922r.*, sygn. 161, s. 129, 144.; *Arkusze ewidencyjne cudzoziemców zamieszkałych na terenie powiatu [piotrkowskiego] lit. K–Ż, 1924r.*, sygn. 165, s. 4, 7, 47, 56, 79.;

- Prośby o wydanie karty stałego pobytu dla byłych żołnierzy ukraińskich, 1922–1927, sygn. 172, s. 18[?], 24.; Prośby o wydanie karty stałego pobytu dla byłych żołnierzy ukraińskich, 1923r., sygn. 173, s. 19, 72.,; Udzielanie azylu emigrantom politycznym z Ukrainy – korespondencja, 1928r., sygn. 178, s. 215.
31. APPT, SPP, .; Arkusze ewidencyjne cudzoziemców zamieszkałych na terenie powiatu [piotrkowskiego] lit. A–J, 1924r., sygn. 164, s. 6.; Arkusze ewidencyjne cudzoziemców zamieszkałych na terenie powiatu [piotrkowskiego] lit. K–Ż, sygn. 165, s. 41.; Prośby o wydanie karty stałego pobytu dla byłych żołnierzy ukraińskich, 1922–1927, sygn. 172, s. 38 i 59.; Prośby o wydanie karty stałego pobytu dla byłych żołnierzy ukraińskich, 1923r, sygn. 173, s. 64.
  32. APPT, SPP, Arkusze ewidencyjne cudzoziemców zamieszkałych na terenie powiatu [piotrkowskiego] lit. A–J, 1924r., sygn. 164, s. 6.
  33. APPT, SPP, Prośby o wydanie karty stałego pobytu dla byłych żołnierzy ukraińskich, 1922–1927, Podanie do Starostwa Powiatowego Piotrkowskiego o możliwość pozostania w Piotrkowie, 20.VIII.1921r., sygn. 172, s. 7.
  34. APPT, SPP, Rejestracja cudzoziemców – deklaracje 1922–1923, sygn. 161, s. 89, 126 i 139.; Arkusze ewidencyjne cudzoziemców zamieszkałych na terenie powiatu [piotrkowskiego] lit. A–J, 1924r., sygn. 164, s. 3, 16, 54.,; Arkusze ewidencyjne cudzoziemców zamieszkałych na terenie powiatu [piotrkowskiego] lit. K–Ż, 1924r., sygn. 165, s. 18, 31, 34, 84, 91.; Prośby o wydanie karty stałego pobytu dla byłych żołnierzy ukraińskich, 1922–1927, sygn. 172, s. 18 i 68.; Prośby o wydanie karty stałego pobytu dla byłych żołnierzy ukraińskich, 1923r., sygn. 173, s. 51.; Prośby o wydanie karty stałego pobytu dla byłych żołnierzy ukraińskich, 1924–1926, sygn. 176, s. 63.; Udzielanie azylu emigrantom politycznym z Ukrainy – korespondencja, 1928r., sygn. 178, s. 250, 262, 271, 280, 293, 308.
  35. APPT, SPP, Arkusze ewidencyjne cudzoziemców zamieszkałych na terenie powiatu [piotrkowskiego] lit. K–Ż, 1924r., sygn. 165, s. 91.; Prośby o wydanie karty stałego pobytu dla byłych żołnierzy ukraińskich, 1923r., sygn. 173, s. 51.; Prośby o wydanie karty stałego pobytu dla byłych żołnierzy ukraińskich, 1924–1926, sygn. 176, s. 63.
  36. APPT, SPP, Prośby o wydanie karty stałego pobytu dla byłych żołnierzy ukraińskich, 1922–1927, Podanie do Starostwa Powiatowego Piotrkowskiego o możliwość pozostania w Piotrkowie, 20.VIII.1921r., sygn. 172, s. 7.
  37. APPT, SPP, Akta cudzoziemca Szkurenko Jan, 1933–1938, Zaświadczenie [o stanie materialnym], 22.V.1933r., sygn. 1583, bez pag.
  38. Tamże, bez pag.
  39. APPT, SPP, Akta cudzoziemca Żurakowskyj Mikołaj, 1935–1939, Zaświadczenia [o stanie materialnym], 24.V.1933r., sygn. 1668, bez pag.
  40. Tamże, k. 15.
  41. APPT, SPP, Akta cudzoziemca Chanow Mikołaj, 1933–1939, Zaświadczenie [o stanie materialnym], 3.I.1934r., sygn. 1560, bez pag.
  42. Tamże, Zaświadczenie [o stanie materialnym], 4.I.1936r., k. 4.
  43. APPT, SPP, Akta cudzoziemca Kozłow Aleksander, 1933–1938, Zaświadczenie [o stanie materialnym], [brak daty], sygn. 1572, bez pag.
  44. Tamże, Zaświadczenie o stanie materialnym, 17.VI.1935r., bez pag.
  45. APPT, SPP, Akta cudzoziemca Czyrskyj Aleksander, 1922–1939, Zaświadczenie o stanie materialnym, 10.V.1935r., sygn. 1561, bez pag.
  46. APPT, SPP, Rejestracja cudzoziemców – deklaracje, 1922–1923, sygn. 161.; Arkusze ewidencyjne cudzoziemców zamieszkałych na terenie powiatu [piotrkowskiego] lit. A–J, 1924r., sygn. 164.; Arkusze ewidencyjne cudzoziemców zamieszkałych na terenie powiatu [piotrkowskiego] lit. K–Ż, 1924r., sygn. 165.; Prośby o wydanie karty stałego pobytu dla byłych żołnierzy ukraińskich, 1922–1927, sygn. 172.; Prośby o wydanie karty stałego pobytu dla byłych żołnierzy ukraińskich, 1923, sygn. 173.; Prośby o wydanie karty stałego pobytu dla byłych żołnierzy ukraińskich, 1924–1926, sygn. 176.; Udzielanie azylu emigrantom politycznym z Ukrainy – korespondencja, 1928r., sygn. 178.
  47. APPT, SPP, Arkusze ewidencyjne cudzoziemców zamieszkałych na terenie powiatu [piotrkowskiego] lit. K–Ż, 1924r., sygn. 165, s. 8, 16, 31 i 64.; Prośby o wydanie karty stałego pobytu dla byłych żołnierzy ukraińskich, 1922–1927, sygn. 172, s. 87.; Prośby o wydanie karty stałego pobytu dla byłych żołnierzy ukraińskich, 1923r., sygn. 173, s. 64.
  48. APPT, SPP, Rejestracja cudzoziemców – deklaracje, 1922–1923, sygn. 161.; Arkusze ewidencyjne cudzoziemców zamieszkałych na terenie powiatu [piotrkowskiego] lit. A–J, 1924r., sygn. 164.; Arkusze ewidencyjne cudzoziemców zamieszkałych na terenie powiatu [piotrkowskiego] lit. K–Ż, 1924r., sygn. 165.; Prośby o wydanie karty stałego pobytu dla byłych żołnierzy ukraińskich, 1922–1927, sygn. 172.; Prośby o wydanie karty stałego pobytu dla byłych żołnierzy ukraińskich, 1923r., sygn. 173.; Prośby o wydanie karty stałego pobytu dla byłych żołnierzy ukraińskich, 1924–1926, sygn. 176.; Udzielanie azylu emigrantom politycznym z Ukrainy – korespondencja, 1928r., sygn. 178.

49. Tamże.
50. Tamże.
51. APPT, SPP, Arkusze ewidencyjne cudzoziemców zamieszkałych na terenie powiatu [piotrkowskiego], lit. A–J, 1924r., sygn. 164, s. 23. Zinaida Bojarska mieszkała do roku 1914 w Łasku, później natomiast we wsi Lipowiec w Guberni Kijowskiej, skąd w listopadzie 1920 roku przybyła do Polski wraz z mężem – żołnierzem armii URL Grzegorzem i razem z nim została internowana w obozach w Aleksandrowie Kujawskim, Łańcucie, Strzałkowie i Szczypiornie, trafiając ostatecznie do Piotrkowa, gdzie mieszkali jej rodzice.
52. R. Potocki, *Idea...*, s. 217.
53. E. Wiszka, *Prasa emigracji ukraińskiej w Polsce 1920–1939*, Toruń 2001, s. 281.
54. APPT, SPP, List tymczasowego zarządcy prawosławnej diecezji grodzieńskiej biskupa Włodzimierza (Tichonickiego) do administratora prawosławnej parafii Wszystkich Świętych w Piotrkowie Trybunalskim księdza Andrzeja Karpowicza, [brak daty], sygn. 171, k. 22 i n.
55. APPT, SPP, Protokół w sprawie utworzenia kaplicy dla mniejszości ukraińskiej, 11.IV.1921r., sygn. 171, k. 1.
56. Tamże.
57. Tamże.
58. APPT, SPP, Pismo Działu Budowlano-Kwaterunkowego w Piotrkowie Dowództwa Okręgu Generalnego Kielce do Starostwa Piotrkowskiego w sprawie utworzenia kaplicy dla mniejszości ukraińskiej, sygn. 171, k. 2.
59. APPT, SPP, Wezwanie proboszcza parafii prawosławnej w Piotrkowie księdza Andrzeja Karpowicza do Starostwa Powiatowego w sprawie urzędowej, sygn. 171, k. 19.
60. APPT, SPP, Protokół w sprawie użyczenia cerkwi prawosławnej w Piotrkowie przez internowanych Ukraińców, 28.IV.1921r., sygn. 171, s. 6.
61. Tamże, s. 7.
62. Początki piotrkowskiej parafii związane są z greckimi kupcami z Macedonii, którzy w połowie XVIII wieku przybyli do Piotrkowa i w 1788 roku otrzymali pozwolenie od króla Stanisława Augusta utworzenia w kamienicy na rogu Rynku i ul. Krótkiej (obecnie Pl. Czarnieckiego) kaplicy prawosławnej. Wierni skupieni w piotrkowskiej parafii w liturgii posługiwali się językiem greckim, natomiast po klęsce powstania listopadowego władze rosyjskie rozpoczęły sławizację obrządku oraz rusyfikację parafii, co w praktyce oznaczało usunięcie z liturgii języka greckiego. Pomimo, iż osiemnastowieczna parafia nie miała nic wspólnego z Kościołem unickim, samo odwoływanie się do jej «greckiego» charakteru pozwalało błędnie postrzegać Prawosławie w powiecie piotrkowskim, jako wrogi element napływowy z Rosji, który realizując politykę rusyfikacyjną dokonał likwidacji rzekomo unickiej, w rzeczywistości prawosławnej greckiej parafii.
63. APPT, SPP, List tymczasowego zarządcy prawosławnej diecezji grodzieńskiej biskupa Włodzimierza (Tichonickiego) do administratora prawosławnej parafii Wszystkich Świętych w Piotrkowie Trybunalskim księdza Andrzeja Karpowicza, [brak daty], sygn. 171, k. 23.
64. APPT, SPP, Pismo Ministerstwa Spraw Wojskowych do Starostwa Powiatowego w Piotrkowie w sprawie utworzenia kaplicy dla internowanych żołnierzy ukraińskich, 5.III.1921r., sygn. 171, s. 20.
65. APPT, SPP, Pismo Działu Budowlano-Kwaterunkowego w Piotrkowie Dowództwa Okręgu Generalnego Kielce do Starostwa Piotrkowskiego w sprawie utworzenia kaplicy dla mniejszości ukraińskiej, sygn. 171, s. 2.
66. APPT, SPP, Pismo Ministerstwa Spraw Wojskowych do Starostwa Powiatowego w Piotrkowie w sprawie utworzenia kaplicy dla internowanych żołnierzy ukraińskich, 5.III.1921r., sygn. 171, s. 20.
67. APPT, SPP, Pismo Komendy Państwowej Policji Państwowej w Piotrkowie do Starostwa Powiatowego w sprawie sprzętu z dawnej cerkwi wojskowej na Zamku Królewskim, 11.V.1921r., sygn. 171, s. 17 i n.
68. APPT, SPP, Pismo Komendy Placu w Piotrkowie Trybunalskim do Starostwa Powiatowego w sprawie sprzętu z dawnej cerkwi wojskowej na Zamku Królewskim, sygn. 171, s. 8.
69. APPT, SPP, Pismo proboszcza Karpowicza do Komendy Placu w Piotrkowie w sprawie sprzętu z dawnej cerkwi wojskowej na Zamku Królewskim, 23.V.1921r., sygn. 171, s. 14.
70. APPT, SPP, Pismo Architekta Powiatowego do Starostwa Powiatowego w Piotrkowie w sprawie sprzętu z dawnej cerkwi wojskowej na Zamku Królewskim, 8.VI.1921r., sygn. 171, s. 13.
71. APPT, SPP, Protokół w sprawie użyczenia cerkwi prawosławnej w Piotrkowie przez internowanych Ukraińców, 28.IV.1921r., sygn. 171, s. 7.
72. APPT, SPP, Rejestracja cudzoziemców – deklaracje, 1922–1923, sygn. 161.; Arkusze ewidencyjne cudzoziemców zamieszkałych na terenie powiatu [piotrkowskiego] lit. A–J, 1924r., sygn. 164.; Arkusze ewidencyjne cudzoziemców zamieszkałych na terenie powiatu [piotrkowskiego] lit K–Ż, 1924r., sygn. 165.; Prośby o wydanie karty stałego pobytu dla byłych żołnierzy ukraińskich, 1922–1927, sygn. 172.; Prośby o wydanie karty stałego pobytu dla byłych żołnierzy ukraińskich, 1923r., sygn. 173.; Prośby o wydanie karty stałego pobytu dla byłych

- żołnierzy ukraińskich, 1924–1926, sygn. 176.; Udzielanie azylu emigrantom politycznym z Ukrainy – korespondencja, 1928r., sygn. 178.
73. APPT, SPP, Akta cudzoziemca Kozłow Aleksander, 1933–1938, Zaświadczenie o stanie materialnym, 17. VI. 1935 r., sygn. 1572, bez pag.
  74. APPT, SPP, Pismo Urzędu Wojewódzkiego w Łodzi do Starostwa Powiatowego w Piotrkowie w sprawie przesłania informacji o psalmiście cerkiewnym parafii Wszystkich Świętych w Piotrkowie Michale Jarockim, sygn. 2056, bez pag.
  75. R. Potocki, Idea..., s. 194.
  76. E. Wiszka, Emigracja..., s. 390.
  77. APPT, SPP, Pełnomocnik Centralnego Ukraińskiego Komitetu w Piotrkowie – korespondencja, 1937r., Pismo Ukraińskiego Centralnego Komitetu w Rzeczypospolitej Polskiej do Starosty Piotrkowskiego informujące o powołaniu Pełnomocnika na powiat piotrkowski, 24.X.1934r., sygn. 1375, k. 2.
  78. APPT, SPP, Pismo Ukraińskiego Centralnego Komitetu w Rzeczypospolitej Polskiej do Starosty Piotrkowskiego informujące o powołaniu nowego pełnomocnika na powiat piotrkowski, 27.VI.1935r., sygn. 1375, k. 4.
  79. APPT, SPP, Pismo Ukraińskiego Centralnego Komitetu w Rzeczypospolitej Polskiej do Starosty Piotrkowskiego informujące o powołaniu Pełnomocnika na powiat piotrkowski, 24.X.1934r., sygn. 1375, k. 2.
  80. APPT, SPP, Pismo Ukraińskiego Centralnego Komitetu w Rzeczypospolitej Polskiej do Starosty Piotrkowskiego informujące o powołaniu nowego Pełnomocnika na powiat piotrkowski, 27.VI.1935r., sygn. 1375, k. 4.
  81. APPT, SPP, Ruch ukraiński – korespondencja, 1934–1937, Pismo MSW do starostów powiatowych województwa łódzkiego w sprawie wszczęcia poszukiwań członka OUN Omeliana Hrabecia, 18.XII.1934r., sygn. 1374, k. 2.
  82. APPT, SPP, Pismo Komendy Powiatowej Policji w Piotrkowie do Starostwa Powiatowego w sprawie poszukiwań członka OUN Omeliana Hrabecia, 9.I.1935r., sygn. 1374, k. 3.
  83. APPT, SPP, Pismo MSW do starostów powiatowych województwa łódzkiego w sprawie aresztowania członka OUN Omeliana Hrabecia, 19.I.1935r., sygn. 1374, k. 4.
  84. APPT, SPP, Pismo wojewody łódzkiego do starostów powiatowych w województwie w sprawie inwigilacji mniejszości ukraińskiej, 5.II.1936r., sygn. 1374, k. 9.
  85. APPT, SPP, Wykaz Ukraińców zamieszkałych na terenie powiatu piotrkowskiego podejrzanych o przynależność do OUN, 25.II.1936r., sygn. 1374, k. 8.
  86. APPT, SPP, Wykaz Ukraińców zamieszkałych na terenie powiatu piotrkowskiego podejrzanych o przynależność do OUN, 9.IV.1937r., sygn. 1374, k. 13.
  87. APPT, SPP, Zestawienie Ukraińców zamieszkałych na terenie powiatu piotrkowskiego pod względem działalności społeczno-politycznej, sygn. 1374, bez pag.
  88. R. Potocki, Idea..., s. 192
  89. APPT, SPP, Prośby o wydanie karty stałego pobytu dla byłych żołnierzy ukraińskich, 1923r., sygn. 173, s. 72.
  90. APPT, SPP, Arkusze ewidencyjne cudzoziemców zamieszkałych na terenie powiatu [piotrkowskiego] lit. K–Ż, 1924r., sygn. 165, s. 3.

M. L. Maєвський, Люблінський католицький університет, м. Люблін, Польща

УКРАЇНЬСЬКА ПОЛІТИЧНА ЕМІГРАЦІЯ В ПЕТРКІВСЬКОМУ ПОВІТІ В 1920–1939 рр.

Після підписання у 1921 році Ризького мирного договору на польських теренах опинилося 20 тисяч українських воїнів отамана Петлюри. Українські воїни були розміщені у таборах по всій Польщі. Одним із місць інтернування був Петрків Трибунальський, у якому в травні 1921 року перебувало 546 воїнів. Табори інтернування були ліквідовані в листопаді 1921 року. Звільнені з табору воїни повернулися в Радянську Україну, або виїхали до інших країн. Близько 100 ветеранів війни з Радянською Росією вирішили залишитися в Петркові. Як політичні емігранти опинилися перед необхідністю впорядкування щоденного життя. Найважливішим питанням для емігрантів був пошук роботи та збереження своєї національної ідентичності.

Ключові слова: українська еміграція; солдати; чужоземці.

M. L. Mayevskiy, Catholic University of Lublin, Lublin, Poland

UKRAINIAN POLITICAL EMIGRATION IN THE PIOTRKÓW TRYBUNALSKI DISTRICT IN 1920–1939 years

After signing a peace treaty in the Riga in 1921 year, on the polish territory were 20 thousand ukrainian soldiers of the ataman Petlura. Ukrainian soldiers were put in camps to territory of the entire country. Piotrków Trybunalski was one of places of the internment, where in May 1921 year stayed 546 solidiers. The camp of the internment was liquidated in November 1921. Soldiers dismissed from the camp returned to Soviet Ukraine, or left to other country.

About 100 veterans war with Soviet Russia decided to stay in Piotrków. As political emigrants they stood up before the need to organize the daily living. The most important problems of emigrants was to find a job and keeping the own national awareness.

Keywords: *Ukrainian emigration; soliders; foreigners.*

© Маєвський М. Л., 2015

Дата надходження статті до редколегії 06.08.2015

Рецензенти: *д-р іст. наук, професор Сінкевич Є. Г.;*
д-р іст. наук, професор Срогош Т.

* * *

ПІСЛЯМОВА
від редактора

Шановні Колеги!

Вирішив не відволікати Вас від прочитання авторського тексту «Передмовою», тому пропоную Вашій увазі «Післямову». В практиці мого редагування починаючи з 1998 року «Південного архіву», а згодом «Історичного архіву» і «Чорноморського літопису» це вперше, коли я доповнюю запропонований автором текст із власної ініціативи, скориставшись редакторськими повноваженнями.

Професійні історики і не тільки, в загальних рисах інформовані, що Ризький мир поставив Другу Річ Посполиту та інтернованих на її теренах петлюрівців (не забуваймо також і про «чорних запорожців» – «чорних козаків») перед не простим вибором – союзникам Пілсудського по походу в Україну проти більшовизму необхідно було покинути польські терени щоб повернутися в Україну і згодом зникнути на безмежних просторах Сибіру, або перетворитися на політичних біженців.

У Республіці Польща проблемою поховань колишніх петлюрівців займається науковець Олександр Колянчук з Перемишля і займався нині покійний професор Омелян Вішка з Торуня. Певний інтерес до даної проблематики проявляють професори Торунського університету імені М. Коперника Олександр Смолінський та Мацей Кротофіль.

Мені довелося побувати на місці символічної «Козацької могили» в Александрові Куявському та поблизу двох поховань учасників визвольних змагань 1920-х рр. у на центральному цвинтарі в Торуні. Пощастило гортати та зробити фото вмісту архівних течок колишніх петлюрівців, що мешкали у Петркові Трибунальському. Невідкладні щоденні справи не дозволили дати лад цим матеріалам, тому з великою приємністю розмістив дану статтю у збірнику.

Професор Є. Сінкевич